

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ

У статті розкривається роль та проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору. Визначається, що без можливості притягнення порушника до відповідальності саме виконання цивільного зобов'язання втрачає якість обов'язковості та породжує у боржника зневагу до виконання. Притягнення до відповідальності є реалізацією санкції правової норми, встановленої у разі цивільно-правового порушення. Проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору є досить актуальним елементом захисту права людини на цивільний захист.

Ключові слова: відповідальність, договір, цивільно-правова відповідальність

ВСТУП

Відповідальність, до якої може залучатись порушник цивільно-правового зобов'язання, є одним із найважливіших інститутів цивільного права. Без можливості притягнення порушника до відповідальності саме виконання цивільного зобов'язання втрачає якість обов'язковості та породжує у боржника зневагу до виконання. Зазвичай, під відповідальністю розуміється передбачене законодавством або договором майнове стягнення чи майнове обтяження, що застосовується до суб'єкта цивільних правовідносин, що порушив покладені на нього обов'язки, та компенсує майнові втрати уповноваженої особи, спричинені порушенням. Притягнення до відповідальності є реалізацією санкції правової норми, встановленої у разі цивільно-правового порушення. Підставою виникнення цивільно-правової відповідальності є склад цивільного правопорушення. Склад цивільного правопорушення – це сукупність найбільш загальних, типових ознак (умов), які характеризують правопорушення з об'єктивної та суб'єктивної сторін і в різних поєднаннях зустрічаються за будь-яких його різновидів [1]. Повний склад цивільного правопорушення включає такі елементи, як протиправність поведінки, наявність збитків (збитків), причинний зв'язок між протиправною поведінкою та збитками (збитками), вина правопорушника. Повний склад цивільного правопорушення потрібен для реалізації основної форми відповідальності за відшкодування збитків. Захист прав суб'єктів цивільних правовідносин є одним із найпріоритетніших напрямів у галузі цивільного права в умовах розбудови сучасного суспільства. Від того, наскільки юридично професійно й ефективно будуть сформовані правові механізми захисту таких прав, залежить майбутнє нашої держави як геополітичної сутності, яка характеризується суверенітетом, незалежністю й самостійністю у зовнішніх і внутрішніх справах [2], та яка прагне розбудовувати сучасне суспільство на основі загальноновизнаних демократичних цінностей.

МЕТА статті – визначення особливостей цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору як однієї з умов розбудови сучасного демократичного суспільства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У проведенні дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення, а також низка інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відмітимо, що проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору є досить актуальним елементом захисту права людини на цивільний захист. Підставою аналізованої цивільно-правової відповідальності є, як це впливає із норм Цивільного кодексу України (ЦКУ) [3], порушення боржником своїх обов'язків перед кредитором. Під порушенням розуміється як невиконання, і неналежне виконання зобов'язання. У першому випадку (невиконання) боржник зовсім не робить того, що мав зробити: не повертає грошовий борг, відмовляється поставити товари або фактично їх не постачає. Невиконання може бути визнане й тоді, коли боржник щось зробив для виконання, але зроблене за законними мотивами не приймається кредитором. В іншому випадку зобов'язання виконується, але неналежно: несвочасно, частково, з недоліками товарів та робіт, з нестачею, з порушенням інших умов, що визначаються змістом зобов'язання. Така відповідальність може проявлятися в різних формах. Найважливіші з них: відшкодування збитків і сплата неустойки порушником зобов'язання боржником кредитором. Основною та універсальною формою відповідальності є відшкодування збитків, заподіяних порушенням зобов'язання. Універсальність полягає в тому, що збитки, як загальне правило, підлягають відшкодуванню у всіх випадках порушення зобов'язання, незалежно від того, чи є в законі прямі вказівки стосовно можливості їх стягнення в тому чи іншому конкретному зобов'язанні. Збитки можуть стягуватися й тоді, коли у тексті договору про них не йшла мова. Під збитками слід розуміти витрати, які виконані або повинні бути виконані кредитором, щоб компенсувати майнові збитки, заподіяні порушенням зобов'язання, втрата або пошкодження майна кредитора (ре-

альні збитки), а також неотримані доходи, які кредитор отримав би за звичайних умов обороту, якби боржник не порушив зобов'язання (упущена вигода).

У випадку, коли інше не передбачено законодавством або договором, у разі визначення розміру збитків беруться до уваги ціни, що існували там, де зобов'язання мало бути виконане, і тоді, коли воно фактично було виконане, а якщо вимога кредитора про виконання добровільно не була задоволена, тобто у день пред'явлення позову, то з огляду на обставини, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни, що існують на день винесення рішення або день фактичного платежу, що є важливим за наявності великих інфляційних процесів. У разі визначення розміру втраченої вигоди враховуються заходи, вжиті кредитором на її отримання і зроблені з метою приготування. У випадках, прямо зазначених законом, відшкодування збитків не допускається, хоча вони мали місце насправді.

Для реалізації конкретної форми відповідальності законодавством чи договором можуть бути встановлені умови, що відрізняються від передбачених у ЦКУ. Наприклад, існує позиція, що відповідальність за невиконання грошового зобов'язання, якій властиве таке спеціальне підґрунтя, як невиконання саме грошового зобов'язання, є одним із можливих винятків загального правила. Законодавством чи договором може бути передбачено обов'язкову сплату неустойки, а норми ЦКУ носять у даному випадку імперативний характер. Цей аргумент автор використовує для обґрунтування допустимості одночасного стягнення неустойки та відсотків за користування чужими коштами. Вважаємо, що в цій аргументації допущено змішання понять «умови цивільно-правової відповідальності» й «підстава цивільно-правової відповідальності». Теоретично, у разі неправомірного утримання чужих коштів, ухилення від повернення, іншого прострочення на них сплати або безпідставного отримання, або заощадження за рахунок іншої особи можливе застосування трьох форм цивільно-правової відповідальності: збитків, неустойки і відсотків користування чужими грошима. Проблема в тому, що якщо співвідношення таких форм цивільно-правової відповідальності, як збитки та неустойка, збитки та відсотки за користування чужими грошима чітко визначено законодавцем, то правила про співвідношення неустойки та відсотків за користування чужими коштами залишаються чітко не визначеними й досі [4].

Розвиваючи зміст цивільно-правової відповідальності, можна назвати, що відповідальність за порушення, по-перше, відшкодовує кредитор майнові втрати, викликані порушенням боржником зобов'язання; по-друге, стимулює боржника до належного виконання зобов'язання; по-третє, карає боржника за невиконання чи неналежне виконання; по-четверте, певною мірою спонукає кредитора до вступу в зобов'язання, оскільки забезпечує компенсацію можливих втрат, що викликаються несправністю контрагента; по-п'яте, підтверджує в очах інших осіб факти недисциплінованості боржника.

Враховуючи те, що одним із принципів, закріплених у ЦКУ, є принцип сумлінності та розумності учасників цивільних правовідносин, варто розуміти,

що стосовно грошового зобов'язання оцінювання дій боржника з погляду розумності та сумлінності необхідно зробити не тільки за період існування грошового зобов'язання, але й за час, що передує виникненню боргу. Погоджуючись із висловленою думкою, можна вказувати на те, що ще до прийняття на себе грошового зобов'язання майбутній боржник повинен прорахувати всі можливі варіанти належного виконання зобов'язання та наслідки його невиконання. Він повинен бути впевнений у тому, що бере на себе можливе зобов'язання. Тому за нормальних умов цивільного обороту грошове зобов'язання не може бути нездійсненим через відсутність необхідних коштів, оскільки сумлінна особа для погашення боргу може вдатися й до позики необхідної суми в третіх осіб на розумних умовах, тобто отримати необхідну суму шляхом реалізації майна [5]. Як наслідок, у разі добровільно прийнятого на себе грошового зобов'язання відсутність грошей неможна вважати підставою для визнання такого боржника невинуватим у порушенні зобов'язання. Вина боржника полягає вже в тому, що він, попри вимоги розумності та сумлінності, прийняв на себе зобов'язання, виконати яке не зміг, хоча неможливість такого виконання він мав і міг передбачити до укладання відповідного договору.

Відповідно до ст. 611 ЦКУ у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором чи законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; виплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди. Тобто порушення зобов'язання є підставою виникнення цивільних правовідносин, в яких реалізується цивільно-правова відповідальність.

Водночас перелік правових наслідків, визначених у ст. 611 ЦКУ, не є вичерпним. Договором або законом можуть бути передбачені інші наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань. Зазначені у ст. 611 ЦКУ правові наслідки порушення зобов'язання є способами захисту судом цивільних прав та інтересів сторін у зобов'язанні відповідно до ст. 16 ЦКУ. Порушення зобов'язань може мати правовим наслідком поєднання заходів цивільно-правової відповідальності із заходами захисту цивільних прав. Відповідно аналіз положень ст. 611 ЦКУ дає підстави для висновку про те, що правові наслідки порушення зобов'язання настають лише у випадках, передбачених законом чи договором. Тобто ЦКУ встановлює, що сторони вільні в укладанні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору (ст. 627) [3].

ВИСНОВКИ

Отже, відповідальність повинна бути в будь-якому разі невідворотною для порушника. І цивільно-правова відповідальність за порушення умов договору не є винятком. Наслідком належного дотримання норм законодавства та належного виконання взятих на себе раніше зобов'язань має бути те, що добровільно виконувати зобов'язання має бути вигіднішим, ніж порушувати його. Не потрібно забувати й те, що основна функція цивільно-правової відповідальності є компенсаційною, тобто повне відновлення порушених ін-

тересів кредитора. Водночас відповідальність тягне за собою несприятливі наслідки для боржника – втрату ним якогось майна, яке він не втратив би за належного виконання зобов'язання. Тому відповідальність неспроможна зводитися лише до того, щоб під примусом виконати те, що боржник повинен був зро-

бити, але зробив добровільно. Без відповідного аспекту – додаткового майнового стягнення – відповідальність неспроможна бути карою, застосовуваної до боржника, що порушив умови зобов'язання, і стимулювати його належну поведінку, зокрема і в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова та ін. Х.: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. О чужих денежных средствах и процентах за пользование ими. *PRAVO.UA Юридична практика*. 2004. № 35 (349). URL: <https://pravo.ua/articles/chuzhie-sredi-svoih-svoi-sredi-chuzhih/>
5. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)).

References

1. Civil law: in 2 vol. / ed. V.I. Borysova et.al. Kharkiv, 2011. Vol. 1. 656 p. (in Ukrainian).
2. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
4. On other people's money and interest for their use. *PRAVO.UA Legal practice*. 2004. № 35 (349). URL: <https://pravo.ua/articles/chuzhie-sredi-svoih-svoi-sredi-chuzhih/> (in Russian).
5. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)).

Oleksandr BRYHINET

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>
e-mail: BriginetsO@meta.ua

CIVIL LIABILITY FOR BREACH OF CONTRACT

The article reveals the role and issues of civil liability for breach of contract. It is determined that without the possibility of bringing the violator to justice, the performance of a civil obligation itself loses the quality of obligation and gives the debtor contempt for performance. Responsibility can take many forms. The most important of these are damages and damages by the debtor to the creditor. The main and universal form of liability is compensation for damages caused by breach of obligation. Conditions different from those provided for in the Civil Code may be established by law or contract for the implementation of a specific form of liability. The essence of liability for breach is that it, first, reimburses the creditor for property losses caused by breach of obligation by the debtor; secondly, encourages the debtor to properly fulfill the obligation; third, punishes the debtor for non-performance or improper performance; fourth, to some extent, it encourages the creditor to enter into an obligation, as it provides compensation for possible losses caused by the failure of the counterparty; fifth, it confirms in the eyes of others the facts of the debtor's indiscipline. It is important in determining the civil liability for breach of contract to comply with the principles of good faith and reasonableness of the parties to civil relations, which should be applied in assessing the actions of the debtor. Prosecution is the implementation of the sanction of the legal norm established in the case of a civil violation. That is, the liability to which a violator of a civil obligation can be held is one of the most important institutions of civil law. The issue of civil liability for breach of contract is a very important element of protection of the human right to civil protection.

Keywords: *copyright, information society, copyright protection, author, composition*